

е-документообігу ОМС України, але й проведено оцінювання організації діяльності ЦНАП міст України. У результаті дослідження сформовано рейтинг міст за окремими показниками, виявлено типові проблеми та кращі практики упровадження інструментів е-урядування, на основі результатів дослідження було сформовано публічні рекомендації щодо підвищення готовності ОМС України до надання адміністративних послуг в е-форматі.

Література:

1. 100 міст – крок вперед. Моніторинг впровадження інструментів електронного урядування, як основи надання адміністративних послуг в електронному вигляді / за. заг. ред. І. С. Куспляк, А. О. Серенюк. – Вінниця : ГО “Подільська агенція регіонального розвитку”, 2014. – 86 с.

Kuspliak I. S., Serenok A. O. Monitoring of the implementation of e-governance tools as the basis of electronic provision of administrative services: research results.

The results of monitoring the official web-sites of local governments in 100 of the largest cities of Ukraine have been analyzed to evaluate their informative contents, a degree of local governments' preparedness for a transparent presentation of their decision-making activities, use of feedback tools, administrative service delivery, an extent of their data update, and web-site user-friendliness.

Key words: e-governance, Electronic Data Interchange (EDI), e-governance tools, web-sites, administrative services.

Надійшла до редколегії 22.05.2015 р.

УДК 351:342:321(477)

О. М. Макаренко,

*докторант кафедри регіонального розвитку
та місцевого самоврядування ХарPI НАДУ,
м. Харків*

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОСТІ ЯК ФАКТОР ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Досліджено проблему створення незалежної держави в Україні як результат національних державотворчих змагань.

Ключові слова: державність України, історія української державності, процес державотворення, історія державотворення в Україні.

Захист суверенітету від загроз інформаційного та військового характеру і розбудова незалежної держави актуалізують наукові дослідження проблематики утвердження державності в Україні. На сьогодні особливого значення набуває дослідження питання наявності міцного зв'язку між сучасною державою та попередніми державно-політичними утвореннями на теренах України. Саме такий підхід сприятиме визначенню, напрацюванню й імплементації у сферу суспільного життя ідей, здатних стати підґрунтям державотворення в Україні та консолідації українського соціуму.

Проблему формування державності на українських землях достатньо широко подано в дослідженнях з історії, політології, соціології, державного управління тощо.

Серед останніх досліджень українських науковців необхідно виділити праці таких учених, як Я. Грицак, В. Киричук, Н. Лешкович, В. Тимцуник, Б. Тищик, Л. Усаченко, О. Шпоть та ін. Попри значний науковий доробок потребують поглибленого дослідження питання спадкоємності між попередніми державними утвореннями на українських землях і сучасною державою в Україні.

Метою статті є дослідження витоків Української держави, її зв'язку з попередніми державно-політичними утвореннями на українських землях і обґрунтування сучасної незалежності України як відновлення державності.

Державне управління, як зазначає Г. Атаманчук, – “це практичний, організуючий вплив держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її впорядкування, збереження або перетворення, який спирається на її владну силу” [2, с. 38]. Цей вплив спрямовано як на поточне управління, так і на забезпечення розвитку суспільства. Тобто державне управління здійснює свій регуляторний вплив і на формування майбутнього стану всієї країни, на визначення суспільних цілей і пріоритетів. Одним із потужних засобів соціального управління, як стверджують автори достатньо загальної теорії управління, є інформація літописного, хронологічного характеру, тобто історія [5]. Щобільше, історичний фактор за значущістю й силою впливу поступається лише такому засобу, як інформація світоглядного характеру.

Дійсно, вплив історії на розвиток суспільства важко переоцінити. Він виявляється, перш за все, у формуванні соціально значущих ідей, усвідомленні й утвердженні спільних морально-ціннісних орієнтирів, здатних об'єднати і мобілізувати соціум. Саме уявлення про минуле, а також його оцінювання в категоріях загальнонаціонального безпосередньо впливає на визначення мети розвитку, сприяє виразному окресленню бачення (образу) бажаного майбутнього для суспільства й держави. Тобто соціум, оцінюючи минуле, формує своє майбутнє. З огляду на зазначене, стає зрозумілим важливість історичного фактору як для державної політики в гуманітарній сфері в цілому, так і, зокрема, для формування аксіологічної складової державотворення.

Особливе значення історичний фактор має для держав, що перебувають в умовах внутрішньо- або зовнішньополітичного конфлікту. Цей фактор володіє потенціалом для мобілізації суспільства, подолання внутрішніх суперечностей і посталих зовнішніх загроз. Від нього великою мірою залежить успішність процесу державотворення. Важливість згаданого чинника підвищується також унаслідок того, що держава і суспільство як складні й багатовимірні, але не ізольовані системи відчують істотний вплив зовнішніх суб'єктів управління (інших держав, світового співтовариства, наддержавних об'єднань різного характеру та ін.), що також мають власні політичні інтереси. Унаслідок цього діяльність держави повинно бути спрямовано як на утвердження у практиці державного управління та суспільному житті ідей та цінностей, що консолідують соціум, так і на протидію деструктивним зовнішньополітичним впливам.

Захист суверенітету від загроз інформаційного та військового характеру і розбудова незалежної держави в Україні актуалізують наукові дослідження проблематики утвердження української державності. На сьогодні набуває актуальності дослідження витоків та історичного коріння Української держави, обґрунтування міцного зв'язку між сучасною державою та попередніми державно-політичними утвореннями на теренах України. Саме такий підхід сприятиме визначенню, напрацюванню й імплементації у сферу суспільного життя ідей, здатних стати підґрунтям державотворення в Україні, і консолідації українського соціуму.

Завданням цієї статті не є докладний аналіз історичного шляху української державності в цілому. Але доцільним буде окреслення витоків і пов'язаних між собою етапів державотворення на землях України.

Передумови національної державності на цих територіях склались, за переконанням істориків, у протодержавних об'єднаннях східнослов'янських племен VI–VIII ст. “Повість минулих літ” вказує назви цих племен та територію їх розселення [8, с. 11]. Але власне першою централізованою державою давніх українців була Руська держава, яка постала у другій половині IX ст. (сучасна історіографія частіше використовує назву Київська Русь) зі столицею в місті Київ. У вітчизняних писемних джерелах ця держава зветься “Руською землею” або “Руссю”, в іноземних – “Руссю”. Відповідно й народ цієї країни називали “руським”. Однак цей термін не був одвічним іменем всього народу країни. Широкого вжитку він набув тут лише від IX–X ст. Уперше в давньоруському літописі він з'являється в тексті, що стосується 852 р.: “Нача ся прозывати Руская земля”. З початком X ст. назва “Русь” набула офіційного значення [12, с. 528].

Необхідно згадати про зусилля російської історіографії, спрямовані на виправдання імперської політики Росії, обґрунтування її права на історичну спадщину України, трактування Руської держави початком історії Росії та пов'язаний із цим міф про “київську Спадщину” як виключно власну, російську [10, с. 66–76]. Сучасною російською історіографією підтримується ідея самоідентифікації Росії з усією політичною і духовною спадщиною Київської Русі. До того ж у підручниках з історії Росії [6; 7] спостерігається ревізія киевоцентристської схеми виникнення Руської держави. Пріоритет надається Півночі “Новгороду, що висвітлюється як головний державотворчий центр Русі [13, с. 228]. Стосовно російської державності це може бути правильним. Але російські історики ігнорують здобутки сучасної української історіографії, яка аргументовано доводить, що засадничі умови для утворення держави на теренах Східної Європи в середині IX ст. склалися, власне, у Середньому Подніпров'ї [12, с. 48–59]. А політичним, територіальним і етнічним ядром цієї держави виступали саме давні українські землі, населені предками українців (літописні племена полян, деревлян, волинян, сіверян, тиверців, уличів, хорватів).

Політична й адміністративна система Київської Русі базувалася на князівсько-дружинному устрої за тривалого збереження органів самоврядування міських і сільських громад. Громади об'єднувалися у волості – адміністративно-територіальні одиниці, до яких входили міста та сільські округи навколо них. Групи волостей об'єднувалися в землі. Київська Русь сформувалася як одноосібна монархія. На чолі держави стояв великий князь київський, який зосередив у своїх руках усю повноту законодавчої, виконавчої, судової та військової влади. Правосуддя вершив сам князь чи призначені ним судді згідно з “Руською правдою” Ярослава Мудрого. Радниками князя були “княжі мужі” з верхівки його дружини, які діставали титул воевод, а з XI ст. їх називали боярами. Згодом виникли династії бояр, що обіймали важливі державні посади.

Внутрішнє управління державою здійснювали численні княжі управителі (посадники, тисяцькі, дворецькі, тивуни та ін.). Князівська влада спиралася на постійну військову організацію – дружину. Посадникам доручалися в управління окремі волості, міста і землі.

Власне зміст діяльності апарату управління був зумовлений характером тогочасної держави й полягав у забезпеченні привілейованого становища панівної верхівки і виконанні військової функції. Мешканці слов'янських громад, яких називали смердами, сплачували князю данину і жили за своїми старими звичаями [3, с. 192].

До життя громади влада не втручалась. Єдиною можливістю для населення (лише для мешканців Києва і найбільших міст) прилучитись до прийняття загальнодержавних рішень була участь у народних зібраннях (народне віче).

Наприкінці XI ст. Київська Русь вступила в період феодалної роздробленості, а після смерті Мстислава Володимировича (1132 р.) остаточно розпалася на удільні князівства.

Після татаро-монгольської навали (XIII ст.) українські землі опиняються під владою спочатку Великого князівства Литовського, а потім – Речі Посполитої (XVI ст.). Однак традиції державництва давньоукраїнського населення Руської держави в різних формах продовжують існування і після входження до складу інших держав. Законодавство (Литовські статuti створювались на основі “Руської правди”), система управління державою, судочинство, писемність та інші культурні здобутки Київської Русі стали підґрунтям для функціонування Великого князівства Литовського. Литовська держава з 1398 р. навіть звалася Великим князівством Литовським, Руським і Жемайтійським. Однак лояльний до українського населення політичний режим і певна автономія не зняли з порядку денного прагнення українців до суверенітету, про що свідчать повстання проти центральної влади під керівництвом Свидригайла (протягом 1432–1435 рр. у межах князівства фактично існувало дві держави – власне Литва (сьогодні Білорусь) і Велике князівство Руське і М. Глинського. Після об’єднання Литовської держави і Королівства Польського в Річ Посполиту внаслідок Люблінської унії (1569 р.) відбувається обмеження прав і ліквідація залишків автономії українських земель, що призводять до серії козацько-селянських повстань і визвольних подій 1648–1654 рр.

Другою після занепаду Русі спробою створення незалежної держави була Визвольна війна середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького. Необхідно зазначити, що передумовою цього етапу було формування на вільних землях нижньої течії Дніпра (з XV ст.) Запорізької Січі, яка значною мірою стала осередком носіїв самостійницької ідеї. Система організації та здійснення влади, органи управління, спосіб їхнього обрання в Запорізькій Січі певною мірою нагадують аналогічні в період ранньофеодальних утворень східних слов’ян. Також певну аналогію можна провести з вічовим устроєм Руської держави (як елемент народоправства, альтернатива владі князя і, одночасно, як механізм легітимації найважливіших загальносуспільних політичних рішень). Отже, устрій Запорізької Січі можна вважати продовженням і розвитком традиції народоправства в організації та здійсненні влади (щобільше – традиції державотворення), що бере свій початок у протодержавних об’єднаннях на землях давніх слов’ян. Проявом цієї традиції на сучасному етапі можна вважати також події першого (2004 р.) і другого (2014 р.) Майданів. Але ця тема ще потребує поглибленого дослідження.

Визвольна війна закінчилась Переяславським договором і протекторатом Московської держави над частиною українських земель. Якщо для гетьмана та його оточення це була ситуативна дипломатична угода, продиктована складною зовнішньополітичною ситуацією України, котра гарантувала Україні допомогу і захист на тлі збереження внутрішнього миру, то у Москві, згоджуючись прийняти гетьмана “під високу царську руку”, завжди розуміли протекторат як поглинання приєднаних територій і їх населення [14, с. 350–355]. Як зазначив московський вчений Є. Анисимов, від часів Богдана Хмельницького “Україна пройшла шлях від унікальної демократичної республіки з вільним козацьким населенням до стану звичайної російської губернії” [1].

У результаті Переяславського договору (1654 р.), Андрусівського перемир'я (1667 р.) і Вічного миру (1686 р.) землі Лівобережної України входять до складу Московської держави, а Правобережна Україна стає об'єктом військової експансії з боку Речі Посполитої, Османської імперії і Московської держави.

У подальшому українські землі аж до початку ХХ ст. опиняються під владою іноземних держав і позбавляються можливості становлення державності. Але уряди країн, до складу яких увійшли українські землі, змушені були рахуватись із прагненнями українців до незалежності, а також особливостями української історичної традиції розуміння і здійснення влади. Тому окремі території, хоча й під іноземною владою, деякий час зберігають певні форми самоуправління (Гетьманщина, Слобожанщина, Запорізька Січ – у складі Російської імперії, Коронна земля – Королівство Галичини і Лодомерії (Володимирії) – у складі Австрійської імперії) [4]. Тим не менш будь-які намагання українців щодо здобуття незалежності чи зміни політичного статусу українських територій жорстоко придушуються (союз зі Швецією і боротьба за відновлення Козацької держави гетьмана І. Мазепи та ін.).

Третьою спробою відновлення державності були події визвольних змагань в Україні в 1917–1921 рр. Поштовхом до початку Української революції стала Лютнева революція в Російській імперії. Ці події призвели до краху імперії та послабили залежність національних окраїн від центру, чим і намагалася скористатись частина національно свідомої інтелігенції для створення незалежної держави. Боротьба за державність України відбувалася в умовах запеклої громадянської війни та іноземної інтервенції. На жаль, наприкінці 1920 р. – на початку 1921 р. процес національного державного відродження був перерваний перемогою об'єднаних радянських збройних сил, встановленням радянської влади на більшій частині України та окупацією західноукраїнських регіонів Польщею, Румунією, Чехословаччиною.

Протягом згаданих років були випробувані практикою визвольної боротьби різні форми національної державності – Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради, Українська Держава гетьмана Скоропадського, УНР доби Директорії та ЗУНР. Проте всі вони не змогли втримати державну незалежність і зліквідувалися. Ця поразка стала наслідком незгуртованості політичної еліти, незавершеності процесу формування нації, відмінностей між національними та соціальними завданнями визвольного руху, його зумовленості зовнішніми політичними та, насамперед, військовими факторами. Однак, не досягнувши своєї мети, Українська революція стимулювала процес формування модерної політичної нації, відродила традицію державності. Натомість УСРР, яка періодично відроджувалася протягом 1917–1920 рр., утвердилася на тривалий час за рахунок військової та економічної підтримки РСФРР і зберігала свою державність суто номінально.

Після цього Україна до 1991 р. існувала як Українська Радянська Соціалістична Республіка у складі СРСР. Радянський Союз формально був конфедеративною державою. Але тоталітарним радянським режимом нівелювались будь-які прагнення українців до незалежності. За цей період була лише одна реальна, хоча й невдала, спроба відновлення незалежності: проголошення 30 червня 1941 р. в окупованому німецькими військами Львові відновлення Української держави. Цей Акт засвідчив усьому світові, що український народ є законним господарем на своїй землі і буде її боронити перед кожним, хто намагатиметься потоптати волю України. Варто зазначити, що “Актом” проголошено “відновлення”, а не (первинне) “проголошення” Української держави, тобто формально було збережено традицію існування УНР і ЗУНР (теж в екзилі) від часів Визвольних змагань 1917–1921 рр. [9].

Третьою спробою відновлення державності й суверенітету є події в Україні протягом 1990-1991 рр. Верховна Рада України 16 липня 1990 р. прийняла Декларацію про державний суверенітет України, якою проголосила державний суверенітет України, невід’ємне право української нації на самовизначення, верховенство і самостійність, повноту й неподільність влади республіки в межах її території. 24 серпня 1991 р. на позачерговій сесії Верховної Ради України, яка розглядала питання про політичну ситуацію в республіці, було прийнято Акт проголошення незалежності України, затверджений конституційною більшістю депутатів. Всеукраїнський референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності України, що відбувся 1 грудня 1991 р., підтвердив бажання громадян жити у вільній, самостійній Україні. Акт дістав схвалення понад 90 % громадян, які брали участь у референдумі. Того ж дня відбулися вибори Президента України. А 20 грудня 1991 р. Верховна Рада України виступила зі спеціальною заявою, в якій знову підтверджувала державний суверенітет республіки і категорично заперечувала можливість трансформації СНД в державне утворення. Підкреслювалося, що кордони України залишаються незмінними, створюється власна відкрита економічна система шляхом введення національної валюти, банківської й митної систем.

Отже, унаслідок подій 1990-1991 рр. на українських землях було відновлено державність, і постала Україна як незалежна суверенна держава.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку про надзвичайну важливість історичного фактору для створення соціально значущих ідей, усвідомлення й утвердження спільних морально-ціннісних орієнтирів, здатних об’єднати й мобілізувати соціум. Саме історичний фактор виступає як засіб формування аксіологічної складової державотворення.

Аналіз свідчить також про наявність принципових відмінностей у підходах до висвітлення проблем формування української державності в роботах російських і українських учених. Необхідно зазначити про утвердження в російській історичній науці міфів і стереотипів щодо проблем з історії державності України, спрямованих на виправдання імперської політики Росії та обґрунтування її права на історичну спадщину України.

Саме тому однією з найважливіших завдань науки “державне управління” є дослідження витоків та історичного коріння української держави, обґрунтування міцного зв’язку між сучасною державою та попередніми державно-політичними утвореннями на теренах України.

Результати аналізу дають змогу дійти висновків про необхідність утвердження в історичній науці й науці державного управління ідей:

по-перше, щодо розгляду Київської Русі і попередніх державних утворень на її території як безпосереднього джерела української державності;

по-друге, щодо існування чіткого зв’язку між сучасною державою і попередніми державно-політичними утвореннями на українських землях;

по-третє, щодо розгляду проголошення незалежності України як акту відновлення державності.

Література:

1. *Анисимов Е.* Геополитика. Трудным оказалось расставание с имперскими взглядами / Е. Анисимов // Родина. – 1989. – № 12.
2. *Атаманчук В. Г.* Теория государственного управления : [курс лекц.] / В. Г. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.
3. *Греков Б. Д.* Крестьяне на Руси с древнейших времен до середины XVII века / Б. Д. Греков. – М. ; Л. : АН СССР, 1946. – 860 с.

4. Гуржій О. Політико-адміністративне й територіальне реформування Гетьманщини у XVIII ст. : причини, перебіг, наслідки / О. І. Гуржій. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2015. – 80 с.
5. Режим доступу : http://dotu.ru/2005/09/09/about_cob.
6. История России / А. Орлов, В. Георгиев, Н. Георгиева, Т. Сивохина. – М. : Проспект, 2006. – 528 с.
7. Новосельцев А. П. История России с древнейших времен до конца XVII века / А. П. Новосельцев, А. Н. Сахаров, В. И. Буганов, В. Д. Назаров ; [отв. ред. А. Н. Сахаров, А. П. Новосельцев]. – М. : АСТ-ЛТД, 1998. – 576 с.
8. Повесть временных лет / [пер. с древнерус. Д. С. Лихачева, О. В. Творогова]. – СПб. : Вита Нова, 2012. – 512 с.
9. Савчук С. “Акт проголошення Української Держави” 30 червня 1941 року / С. Савчук // Новий літопис. Квартальник суспільного життя, науки й мистецтва. – Вінніпег ; Манітоба : Новий літопис. – 1961. – Ч. 1. Жовтень-грудень.
10. Тищик Б. Актуальні проблеми української державності в сучасній російській історіографії / Б. Тищик, Н. Лешкович // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2009. – Вип. 48. – С. 66–76.
11. Толочко О. Київська Русь / О. П. Толочко, П. П. Толочко. – К. : Альтернативи, 1998. – 352 с.
12. Толочко П. Київська Русь / П. Толочко // Енциклопедія історії України / [редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін.] – К. : Наук. думка, 2007. – Т. 4 : Ка-Ком.
13. Щодра О. “Нова” стара схема російської історії: висвітлення початкової історії Росії в сучасних російських підручниках для вищих навчальних закладів / О. Щодра // Вісн. Львів. ун-ту. Серія історична. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – Вип. 37, ч. 2. – С. 227–228.
14. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко // 2-ге вид., перероб. та розшир. – К. : Критика, 2005. – С. 350–355.

Makarenko O. M. The history of statehood as a factor of state construction in Ukraine.

The paper researches the problem of creating an independent state in Ukraine as a result of national state formation competition.

Key words: statehood of Ukraine, history of Ukrainian statehood, state formation process, history of state formation in Ukraine.

Надійшла до редколегії 26.05.2015 р.

УДК 35.0716:321

В. В. Нікітін,

к.і.н., доц.,

професор кафедри державного управління ХарPI НАДУ,

м. Харків

Т. В. Забейворота,

здобувач кафедри політології та філософії ХарPI НАДУ,

м. Харків

КОНЦЕПЦІЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В ПОГЛЯДАХ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

Досліджено розвиток теоретичних та практичних поглядів М. Грушевського на сутність та історичне значення децентралізації влади у процесі становлення української державності.

Ключові слова: демократична держава, місцеве самоврядування, децентралізація, автономія, народницький напрям, Грушевський.